

Fakultetsopponenten sammanfattar

ELINA LAHELMA

Pedagogiska institutionen, Helsingfors universitet

Ann-Sofie Holm – Relationer i skolan. En studie av femininiteter och maskuliniteter i år 9 (Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, 2008)

I de nordiska länderna tog det kvinnovetenskapliga perspektivet på temat *skola och kön* form i börjat av sjuttioalet. Jag kommer ihåg de första undersökningarna om klassrummens »stilla flickor» och »agerande pojkar». Som Elisabet Öhrn visat i sin kunskapsöversikt från 2002, har västvärldens könsmonster förändrats. Nyare studier ger en mer varierad bild av flickor och pojkar i skolan. Flickor har i högre grad än tidigare funnits synliga som aktörer. Öhrn har dock frågat om de nya mönstren verkligen är nya, eller om det är de nya forskningsmetoderna med fokus på skolans prosesser, som hjälpt till att hitta mångsidigheten, olikheterna inom de båda grupperna.

Ann-Sofie Holms avhandling *Relationer i skolan. En studie av femininiteter och maskuliniteter i år 9* grundar sig på den aktuella drygt 30 år gamla forskningstraditionen. Hennes syfte är att förstå hur könen skapas och åter-skapas i skolkontexten, i elevernas och lärarnas vardagliga relationer. Den teoretiska utgångspunkten är Raewyn (tidigare Robert William) Connells teori, som förstår könen som något som konstrueras eller görs, och inte något som automatiskt är.

Enligt Connell kan mönstret av relationer mellan män och kvinnor på ett samhälleligt plan beskrivas i termer av *könsordning*, som är ett historiskt konstruerat system av maktrelationer mellan män och kvinnor och maskulinitet och femininitet. På »lokal» nivå kan man tala om *könsregim*. Ann-Sofie Holm använder dock inte Connells välkända greppspar *hegemonisk maskulinitet* och *betonad femininitet*, då hon vill undvika att automatiskt läsa in den globala under- och överordning som begreppen kritiserats för. I stället har hon valt att benämna de värderade formerna av kön, så som de definieras av eleverna, för *ideal femininitet* respektive *ideal maskulinitet*.

Syften med Holms undersökning är att genom observationer och intervjuer studera femininiteter och maskuliniteter så som de framträder i två skolkontexter; den ena en landsbygdskommun och den andra en stadskommun. Skolorna benämns Åkerbyskolan och Stenstaskolan. Undersökningen genomfördes i en nionde klass i respektive skola. Intervjuer och observationer valdes som instrument för insamlingen av data. Analysens tyngdpunkt ligger i teman

som har med kön, men också med social och etnisk bakgrund, att göra. Speciellt i fokus är också de två lokaliteterna landbygd och stad.

Flickor och pojkar, femininitet och maskulinitet i skolvardagen

Ett centralt tema i undersökningens resultat är hur eleverna talar om kön på ett generellt respektive individuellt plan. Föreställningar om flickor och pojkar i allmänhet följer skillnadsskapande diskurser. Kategorierna flickor och pojkar beskrivs som varandras motpoler; flickorna som tysta, passiva och mogna och pojkarna som högljudda, aktiva och tuffa. Men då eleverna övergår till att tala om sina egna och kamraternas ageranden tenderar könskillnaderna däremot att tonas ner och ta sig mer varierande uttryck. Båda diskurserna förs parallellt, och avvikelser från de etablerade föreställningarna uppfattas som undantag, snarare än som något som utmanar eller förändrar bilderna.

Klassrumsobservationerna visar exempel på hur lärare genom sitt tal och agerande aktivt kan medverka till att befästa stereotypa och heteronormativa bilder av kön hos eleverna. Det sker ofta under vardagliga och skämtsamma former, som ett sätt att skapa goda relationer till eleverna på. Det är speciellt manliga lärare som använder dessa metoder, och skapar allianser män-pojkar. Det finns också data om kränkningar som kan tolkas så att lärare (några) utgår från mognads- och individualiseringsdiskurs, där orsakerna till kränkningar förläggs till ett individuellt och inte strukturellt plan. I resonemanget förknippas flickor med mognad och pojkar med omognad. För flickornas del innebär det ett större personligt ansvar.

Under ett annat tema fokuseras hur eleverna i de båda klasserna definierar normer för hur flickor och pojkar idealt sett ska vara för att få status bland kamraterna. Teman som analyserats är utseende, kroppsideal och sportighet, sociala relationer, mognad, studieintresse och släktskap. Sammantaget framträder i elevernas beskrivningar en bild av en person som ser bra ut, är utåt-riktad, heterosexuell, har gott självförtroende och är framgångsrik både vad det gäller relationer och prestationer. I regel är det samma teman som nämns för både pojkar och flickor, även om betoningen och innebörden varierar något.

Vägen till social framgång handlar om att kunna balansera och undvika över- och underdrifter. Det gäller också att balansera mellan femininitet och maskulinitet. En pojke kan, till exempel, studera flitigt om han samtidigt är bra när det gäller sport. Det kan dock finnas parallella popularitetsdiskurser, även på en och samma skola. Detta betyder att innebörden i ideal femininitet och maskulinitet är ytterst relativ och kontextbunden. I elevernas beskrivningar av de ideala normerna framträder inte pojkars dominanta ställning på det sätt som Connells ›hegemoniska maskulinitet› förutsätter. Ann-Sofie har heller inte funnit ›betonad femininitet›.

Könsregimen i Åkerbyklassen

Åkerbyklassen är en landsbygdsskola där alla känner varandra. Klassen framstår generellt som tämligen välfungerande och skötsam. Sport är viktig, och nästan alla spelar fotboll. Den starka sportnormen sätter agendan för såväl

pojkar som flickor. Eftersom styrka premieras inom idrotten, menar många elever att det är en självklar fördel att vara just pojke. Den könsregim, som klassen i Åkerby visar upp, bygger på en betoning av synlighet, kropp, sociala nätverk, prestationer i idrott och skola, liksom heteronormativitet. Tre elevgrupper i Åkerbyskolan, vilka sinsemellan uppvisar varierande uttryck för femininiteter och maskuliniteter, har analyserats: *de dominerande flickorna*, *de sportiga pojkarna* och *de vanliga flickorna*.

De dominerade flickorna är socialt utåtriktade, ser bra ut, och är tävlingsinriktade, självsäkra och framgångsrika i såväl sport som skolarbete. Trots sina dominerande positioner, tenderar de ändå att tala nedsättande om kategorin flickor och ageranden som förknippas med den. De glorifierar närmast pojkarnas sätt att agera. De sportiga pojkarna är socialt utåtriktade, skolorienterade, tävlingsinriktade och ser bra ut. Det är fotboll som gör att gruppen håller ihop.

Pojkarna poängterar den mognad de uppnått nu i nian och tar avstånd från barnliga och destruktiva beteenden. De balanserar mellan att å ena sidan nå goda resultat och framstå som duktiga elever, men å andra sidan vill man inte bli sedda som alltför ambitiösa pluggisar. De dominerande flickorna och de sportiga pojkarna framträder inte bara som individer utan också som en större könsblandad grupp. Deras ömsesidiga framgångar bekräftar den heterosexuella »marknaden» och befäster på så vis högt värderade femininiteter och maskuliniteter. De vanliga flickorna intar ofta en tillbakadragen position och sitter tätt tillsammans. Den tysta passivitet de tre flickorna uppvisar under klassrumsobservationerna överensstämmer inte alls med uppfattningen från intervjun. Flickorna har sin egna, privata, skämtsamma gängjargong. I gruppen finns dock även tysta protester.

Könsregimen i Stenstaklassen

Stenstaklassen ligger insprängd i en av stadens mest invandrartäta stadsdelar. Det är en tyst och sluten klass, som är uppdelad utifrån kön och etnicitet. Eleverna umgås sällan över kamratgrupperna. De grupper som analyseras i Stenstaklassen är *de blonda flickorna*, *de tysta pojkarna* och *de framgångsinriktade pojkarna*.

Gruppen *de blonda flickorna* konstuerar sig diskursivt som »svenska och blonda» i relation till invandrarflickorna. De är smarta, snygga och snälla, men också tysta och slutna. De båda pojkgrupperna har valts för att exemplifiera hur olika former av underordnade maskuliniteter försöker hantera och förbättra sin position. »De tysta pojkarna» har slagit sig ihop som en slags allians gentemot invandrapojkarna och de avståndstagande flickorna i klassen. Pojkarna är tillbakadragna under lektionerna, men beskriver sig i intervjuerna som både skämtsamma och roliga – och poängterar att deras »galna humor» lätt kan missförstås av andra.

Den grupp som kallas *de framgångsinriktade pojkarna* är tre pojkar med utländsk bakgrund. De berättar hur deras inställning till skolan och studier har förändrats under senare tid. Från att tidigare ha uppvisat en antiskolidentitet, har de nu utvecklat en ambitiös och studieinriktad hållning med fokus på framtiden. Med sin förändrade inställning till skolan har dessa poj-

kar också förändrat sin inställning till de svenska eleverna. Händelser som de tidigare sett som utslag av strukturell rasism, ser de nu som individrelaterade och kopplade till invandrares eget beteende.

Slutligen

Ann-Sofie Holms slutsats började med en fråga: Förändring, men till vilket pris? Bland de dominerande flickorna i Åkerby-klassen är det tydligt att närmanden till manliga domäner blir ett sätt att nå status. Den nya flickan får sin position genom att glorifiera pojkarnas agerande och att nedsätta sitt eget kön. Motsvarande mönster uppvisar de framgångsinriktade invandrapojkarna i Stensta-klassen, vilka försöker tona ner sin »invandraridentitet» samtidigt som de närmar sig den »svenska» medelklassnorm som råder på skolan.

Ann-Sofie Holm avslutar med att konstatera, att de könsskapande processerna inte var så tydliga som hon förväntat sig. Det var istället i de alldagliga och ofta kamratliga handlingarna och samtalen som variationer i femininiteter och maskuliniteter framträdde. Troligen är det så att det är just i dessa vardagliga relationer som könsskapandet i skolan är som starkast, men också mest osynligt.

Ann-Sofie Holms avhandling grundar sig på den väletablerade forsknings-tradition som handlar om kön i klassrumskontext, och till vilken den ger nya och viktiga bidrag. Analysen beskriver en mycket rik bild av de mångfaldiga system som skapats i elevernas relationer med varandra och med lärare, men också i relation till kontext och rådande normer. Femininiteter och maskuliniteter framträder på varierande sätt beroende på vilken tid, situation och kontext som fokuseras.